

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 6, 2020 | 25.06.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.6.58](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.6.58)

УДК 336.1:378.4

О. В. Третьякова,

к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна

ORCID ID: 0000-0002-4843-1729

В. М. Харабара,

к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна

ORCID ID: 0000-0002-8555-6440

Р. І. Грешко,

к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна

ORCID ID: 0000-0003-3054-356X

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

O. Tretyakova

PhD in Economics, Associate Professor, Chernivtsi National Fedkovych University

V. Kharabara

PhD in Economics, Associate Professor, Chernivtsi National Fedkovych University

R. Greshko

PhD in Economics, Associate Professor, Chernivtsi National Fedkovych University

FINANCIAL ASPECTS OF THE EDUCATIONAL SERVICES MARKET IN MODERN CONDITIONS

Досліджено теоретичні та методичні основи сучасних тенденцій розвитку ринку освітніх послуг України та виявлено актуальні проблеми його функціонування. Розкрито фактори щодо змін на ринку освітніх послуг які спричинені процесами інтеграції, що ведуть до формування єдиних підходів до вимог сучасного професіонала, що забезпечує рухливість трудових ресурсів. Проаналізовано механізм формування та використання фінансування, що є основою щодо виявлення додаткових резервів та поліпшенню основних фінансово-економічних показників діяльності закладів вищої освіти. Розглянуті основні завдання у сфері ефективного використання їх фінансових ресурсів є забезпечення оптимального співвідношення між бюджетним і позабюджетним фінансуванням шляхом формування їх структури та відповідних розмірів. Досліджено динаміку функціонування первинного і вторинного секторів народного господарства. Проведено діагностику та оцінку розвитку регіональних ринків освітніх послуг на основі оцінки попиту, ціни, пропозиції, інфраструктури. Розкрито економічні засади розвитку регіональних ринків освітніх послуг в умовах європейської інтеграції України. Обґрунтовано стратегічні напрями розвитку регіональних ринків освітніх послуг в умовах європейської інтеграції, що передбачають удосконалення інституційного забезпечення системи освіти відповідно до європейських

вимог; приведення у відповідність ринку освітніх послуг до потреб регіонального ринку праці та пріоритетів програм регіонального розвитку; запровадження інноваційних підходів до функціонування сфери освіти; диверсифікацію джерел фінансування освітньої діяльності; налагодження взаємодії освіти, науки, бізнесу й влади, що сприятиме адаптації освітньої політики України до європейських норм та стандартів.

Запропоновані шляхи посилення державного контролю за вмістом освітніх програм і якістю їх реалізації в освітніх установах усіх рівнів, незалежно від їх відомчої належності та форми власності та напрями управління процесом працевлаштування населення на основі ув'язки економічних інтересів особистості та держави.

Theoretical and methodical bases of modern tendencies of development of the market of educational services of Ukraine are investigated and actual problems of its functioning are revealed. Factors on changes in the market of educational services caused by integration processes, leading to the formation of unified approaches to the requirements of the modern professional, which ensures the mobility of labor resources, are revealed. The mechanism of formation and use of financing is analyzed, which is the basis for identifying additional reserves and improving the main financial and economic indicators of higher education institutions.

The main tasks in the field of efficient use of their financial resources are to ensure the optimal ratio between budgetary and extrabudgetary funding by forming their structure and appropriate size. The dynamics of functioning of the primary and secondary sectors of the national economy is studied. Diagnosis and assessment of the development of regional markets for educational services based on the assessment of demand, price, supply, infrastructure. The economic principles of development of regional markets of educational services in the conditions of European integration of Ukraine are revealed. The strategic directions of development of regional markets of educational services in the conditions of European integration are substantiated, which provide for the improvement of the institutional support of the education system in accordance with the European requirements; bringing the market of educational services in line with the needs of the regional labor market and the priorities of regional development programs; introduction of innovative approaches to the functioning of education; diversification of sources of funding for educational activities; establishing cooperation between education, science, business and government, which will facilitate the adaptation of Ukraine's educational policy to European norms and standards.

Ways to strengthen state control over the content of educational programs and the quality of their implementation in educational institutions of all levels, regardless of their departmental affiliation and form of ownership and areas of management of the employment process based on linking economic interests of the individual and the state.

Ключові слова: ринок освітніх послуг; трудовий потенціал; кадрове забезпечення; система вищої освіти; ВНЗ.

Keywords: educational services market; labor potential; human resources; higher education system; universities.

Постановка проблеми. Реструктуризація економіки, зміна умов функціонування державних і приватних підприємств, організацій сприяли підвищенню попиту на освітні послуги в галузі економіки та управління, змінили вимоги до їх структури, змісту та пошуку нових джерел фінансування ВНЗ.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Дослідження ринку освітніх послуг, особливостями фінансування та функціонування системи вищої освіти в сучасних умовах присвячені праці вітчизняних вчених-економістів: О.М. Антонової, Ю.Ю. Бенедик, М.Ю. Білінець, З.С. Варналія, М.В. Дмитришин, І.С. Каленюк, О.В. Красільника, О.В. Кукліна, С.М. Лаптева, Н.Г. Пігуль, О.В. Тимошенко, В.І. Усик, О.І. Шарова, Л.С. Шевченко та інших. Разом з тим, в сучасних умовах жорсткої конкуренції й нестабільності ринку освітніх послуг недостатньо досліджені й визначені напрями розвитку та джерела фінансування ВНЗ України. Зазначене й визначило актуальність та необхідність дослідження даних питань.

Виявлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика задовільного стану освіти в Україні пов'язаний із недостатнім державним фінансуванням вищої освіти в умовах обмежених

ресурсів та масовизації вищої освіти є одним з викликів як у всіх європейських країнах, так і у країнах, що розвиваються. Зниження якості освіти призводить до зменшення конкурентоспроможності української нації на світовому ринку праці і консервує у суспільстві негативні явища перехідного періоду. Існує дисбаланс між обсягом завдань, які визначаються державою перед освітою, та обсягами фінансового забезпечення цих завдань.

Формування цілей статті. Метою даної статті є визначення сучасного стану ринку освітніх послуг в Україні, окреслення основних проблем, що гальмують формування ефективно функціонуючого ринку освітніх послуг, перспективи його подальшого розвитку та фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кадрове забезпечення досягнення оптимальних темпів і пропорцій соціально-економічного розвитку країни можливо лише в умовах розширеного відтворення її трудового потенціалу. При цьому, в умовах переваги негативних тенденцій в динаміці демографічних показників для сучасної України особливого значення набуває якісний аспект розширеного відтворення трудового потенціалу, найважливішим фактором якого стає вища освіта. Тому оцінити стан кадрового забезпечення економіки країни з позицій перспектив подальших перетворень, покликаних забезпечити економічне зростання і соціальну стабільність, можливо на основі комплексного аналізу сучасної системи вищої освіти.

Формування ринку освітніх послуг, як і інших підсистем національної економіки, залежить від впливу різних чинників:

- динаміки функціонування первинного і вторинного секторів народного господарства;
- доходів і витрат держави, суб'єктів господарювання, домашніх господарств;
- основних напрямків економічної політики;
- соціодемографічної динаміки;
- стереотипів поведінки та інших факторів[8, с. 26].

Ключовою фігурою в рамках будь-якої економічної системи є людина, що виступає як виробник і споживач створених матеріальних і духовних благ. Біосоціальна природа людини є по суті каталізатором виникнення і функціонування економіки. Участь людини в економічному житті суспільства проявляється в сукупності трудової діяльності та споживання. При цьому співвідношення цих явищ для конкретної людини буде залежати від наступних факторів:

- рівня економічного розвитку суспільства, який дозволяє підтримувати певні стандарти споживання;
- етапи життя людини та рівня його працездатності;
- розвиток системи соціального забезпечення, що передбачає перерозподіл новоствореної вартості між працюючими та непрацюючими членами суспільства в тій чи іншій пропорції;
- прагнення самої людини до самореалізації в трудовій діяльності та (або) до підвищення рівня споживання.

Внаслідок розвитку сучасних технологій процес формування трудового потенціалу людини практично повністю перемістився в рамки економічної підсистеми суспільства, що обумовлено також процесами глобалізації. Економічна поведінка людини в цих умовах зумовлена реаліями ринку праці, що вимагає від кожного індивідуума усвідомлених дій по формуванню конкурентоспроможної робочої сили. Важливим напрямом досягнення стійкого становища найманого працівника у сфері праці та збереження гарантій зайнятості є постійне вдосконалення професійно-кваліфікаційних характеристик індивідуальної робочої сили з позицій кон'юнктури зовнішнього і внутрішнього ринку праці. Зазначене вдосконалення не менш актуальне та важливе для підприємців (роботодавців), від професіоналізму яких залежить не тільки їх особистий успіх але й стабільність підприємства (організації). Саме тому, принципово важливим з позицій кадрового забезпечення економіки є процес переходу від моделі економічної поведінки людини до стратегії його освітньої поведінки [1, с.7].

З позиції вирішення проблеми відтворення трудового потенціалу України головну роль на жаль сьогодні грають негативні тенденції демографічного розвитку країни, а з позиції кадрового забезпечення економіки - недостатньо ефективні заходи з реформування системи вищої освіти. Несприятлива динаміка демографічного розвитку України останнім часом була обумовлена одночасним впливом наступних факторів: особливостями статево-вікової структури населення, яка характеризується збільшенням частки осіб похилого віку та відповідним скороченням частки молоді; зниженням рівня життя більшості населення країни, що сприяло скороченню рівня народжуваності та зростання смертності в набагато більших розмірах, ніж це було б викликано впливом тільки структурних факторів. В результаті в Україні сформувалася стійка тенденція абсолютного скорочення чисельності населення і подальшого погіршення його статево-вікової структури. Так, чисельність наявного населення в Україні, за оцінкою, на 1 січня 2020р. становила 41902,4 тис. осіб, упродовж 2019 р. чисельність населення зменшилася на 250,8 тис. осіб. Порівняно із 2018 р. обсяг природного скорочення збільшився на 20,5 тис. осіб. Природний рух населення у 2019 р. характеризувався суттєвим перевищенням числа померлих над живо народженими: на 100 померлих - 53 живо народжені. Всі ці негативні фактори вплинули на кількість молоді, тобто майбутніх випускників і потенційних абітурієнтів, що могли б отримувати вищу освіту у ВНЗ України [3].

Зважаючи на зазначені проблеми та необхідність реформування системи вищої освіти в Україні змінився й механізм фінансування ВНЗ. У 2020 році Міністерство освіти і науки на фінансування закладів освіти витратить 16,26 млрд. грн., більше фінансування порівняно із минулим роком отримують університети з

найкращими результатами діяльності. Серед основних показників, що бралися до уваги МОН: масштаб університету, контингент, регіональний коефіцієнт, позиції у міжнародних рейтингах, обсяг коштів на дослідження, які університет залучає від бізнесу чи 0 міжнародних грантів. Окрім зазначених показників у 2021 році додається показник працевлаштування випускників (Рис. 1) [4].

Рис. 1. Основні показники, за якими МОН фінансуватиме ВНЗ

У 2020 році 94 заклади отримали фінансування 100-120% від бюджету 2019 року, а 54 - 95-99% від бюджету 2019 року. Таким чином, 17 університетів отримали збільшення фінансування на понад 15 млн. грн. До цього списку потрапив і Чернівецький національний університет, фінансування якого збільшать у 2020 році на 22,7 мільйони гривень. Більше коштів отримають лише 11 університетів в Україні, серед яких переважно Київські, Харківські та Львівські ВУЗи (Рис. 2) [4].

Рис. 2. Розподіл фінансування ВНЗ у 2020 році

Запроваджена нова система фінансування вищої освіти має стимулювати університети розвиватись та відповідати на запити ринку праці. Отримавши збільшене фінансування вже цього року, ВНЗ можуть вкласти ці гроші в підвищення якості надання освітніх послуг. Держава стимулюватиме університети зберігати свій профіль, наприклад технічним університетам зберігати саме технічні спеціальності. Також, буде заохочуватись об'єднання університетів, бо ті, в яких навчається менше 1000 студентів, отримуватимуть менше коштів.

Конкуренція, що посилюється між суб'єктами ринку освітніх послуг диктує необхідність розроблення стратегії побудови вузами навчального процесу відповідно до вимог ринку праці, розвитку партнерства з роботодавцями. Новий якісний розвиток ринку освітніх послуг висуває необхідність комплексного використання різних сучасних концепцій управління освітнім процесом, що зорієнтовані на процес - таких як загальне управління якістю та реінжиніринг процесів, а також зорієнтованих на результат - таких як управління цілями та управління проектами.

Стандартом якісного викладання має бути застосування професійних методів навчання, що засновані на креативних і інтерактивних підходах. Управління якістю освіти зводиться до розробки та здійснення системи заходів, що дозволяють ефективно надавати освітні послуги такої якості, що забезпечать відповідність результату освіти вимогам споживача.

Сьогодні як шлях до розвитку навчального закладу, підвищення його конкурентоспроможності на ринку та можливості залучення фінансових ресурсів вищі навчальні заклади України мають можливість залучення грантових коштів ЄС - як дієвого інструменту фінансової підтримки інновацій на ринку освітніх послуг. Так, в рамках реалізації українсько-норвезького проекту «Перепідготовка та соціальна адаптація військовослужбовців та членів їх сімей в Україні» Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича започаткував в 2003 р. проект «Україна - Норвегія». За десять років свого існування проект став одним з наймасштабніших міжнародних проектів на території України. Послугами проекту скористалися більше 9000 військовослужбовців та членів їх сімей. Учасниками проекту стали провідні університети України та громадські організації ветеранів Збройних Сил України. У період 2003 - 2007 років проект фінансувався Міністерством оборони Норвегії, а з 2008 року - Міністерством закордонних справ Норвегії.

Основними завданнями проекту стали:

- підвищення професійної конкурентоспроможності військовослужбовців та членів їх сімей на ринку праці України шляхом організації їх професійної перепідготовки за напрямками і спеціальностями, що користуються попитом на ринку праці;

- зростання мотивації учасників цільової групи до активної соціальної адаптації в умовах громадянського суспільства з ринковою системою відносин шляхом організації заходів з психологічної реабілітації учасників проекту;

- збільшення рівня добробуту сімей військовослужбовців шляхом їх працевлаштування на робочі місця, що максимально відповідають очікуванням військовослужбовців та членів їх сімей за рахунок проведення заходів щодо сприяння у працевлаштуванні слухачів курсів професійної перепідготовки;

- розвиток співпраці між навчальними закладами України та Норвегії шляхом активного їх залучення в проект і проведення спільних заходів за програмами освіти студентів та організації наукових досліджень.

Після завершення програми перепідготовки за спеціальністю «Організація та управління підприємницькою діяльністю» учасники проекту отримують два сертифікати: Сертифікат про перепідготовку ЧНУ імені Ю.Федьковича; Сертифікат про завершення навчання університету Норд (м. Будо, Норвегія).

Основною метою даного проекту є розвиток підприємництва в середовищі військовослужбовців шляхом організації заходів з надання допомоги слухачам курсів у відкритті власної справи та організації сімейного бізнесу. Адже, однією з рушійних сил соціально-економічних перетворень в умовах ринкової економіки є кадрове забезпечення підприємницьких структур. Це обумовлює об'єктивну потребу країни у висококваліфікованих фахівцях в галузі підприємництва.

Саме підприємець ініціює бізнес, бере на себе всі ризики по його створенню та розвитку, а найголовніше - саме підприємець є організатором процесу виробництва, незалежно від виду товарів і послуг або сфери діяльності. Для успішного здійснення всіх перерахованих функцій підприємцю потрібні абсолютно особливі професійні знання, вміння і навички, що відрізняють його від інших фігур бізнесу, які виступають в якості або найманих працівників, або уповноважених менеджерів.

Сьогодні гостро постало питання про кадрове забезпечення саме підприємницької діяльності, залучення в цю сферу професіоналів своєї справи, а також формування в підприємницькому середовищі таких ціннісних установок, які б не суперечили системі цінностей суспільства та держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи зі сказаного, можна виділити наступні різновиди подальшої стратегії розвитку ринку освітніх послуг: максимальна, раціональна, мінімальна. При цьому кожна з названих стратегій детермінує стан представників різних суб'єктів ринку праці (підприємці та наймані працівники) в сфері зайнятості. Одночасно відбувається ув'язка економічних і соціальних інтересів суспільства, держави та індивіда в процесі формування трудового потенціалу.

Тому, на сьогоднішньому етапі розвитку економіки необхідно посилити вплив держави на можливість громадян щодо отримання якісної вищої освіти. У цьому напрямку є першочерговим втілення в життя наступних заходів:

- посилення державного контролю за вмістом освітніх програм і якістю їх реалізації в освітніх установах усіх рівнів, незалежно від їх відомчої належності та форми власності;

- управління процесом працевлаштування населення на основі ув'язки економічних інтересів особистості та держави.

Реалізація названих заходів сприятиме формуванню сукупної робочої сили суспільства в масштабах і пропорціях, що відповідають сучасному етапу економічних перетворень в Україні.

Список використаних джерел.

1. Варналій З. С., Красільник О. В. Оптимізація фінансування державних вищих навчальних закладів України. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2017. № 5 (194). С. 6-13.
2. Заглинська Л.В. Економічна освіта в контексті інвестиційних процесів у галузі / Л.В. Заглинська, О.І. Лукомська // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – 2014. - Випуск 9 (52).
3. Державна служба статистики України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
4. Міністерство освіти та науки України. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.mon.gov.ua.
5. Ловінська Л. Г. Визначення вартості освітніх послуг / Л.Г. Ловінська // Фінанси України. – 2017. - №2. – С. 12-26.
6. Савченко І. Г., Чумак О. В. Модернізація державного механізму фінансування вищої освіти в умовах її реформування. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. ХарPI НАДУ. Харків: ХарPI НАДУ, 2017. № 3. С. 56-72.
7. Холявко Н. І. Фінансові аспекти впливу сектору вищої освіти на процеси формування інформаційної економіки. Фінансові дослідження. 2017. № 1 (2). С. 84-90.
8. Ящук Т. А. Особливості функціонування ринку освітніх послуг вищої школи в Україні в сучасних умовах. Економіка. Фінанси. Право. 2017. № 4/1. С. 26-29.

References.

1. Varnaliy, Z., Krasilnyk, O. (2017), "Optimization of Financing of State Higher Education Institutions of Ukraine", *Bulletin of Taras Shevchenko National University*. Vol. 5, no.194, pp. 6-13.
2. Zaglinskaya, L. (2014), "Economic education in the context of investment processes in the industry ", *Scientific notes of Rivne State Humanities University: Collection of scientific works*. Vol. 9. Issue 52.
3. State Statistics Service of Ukraine, (2020), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 March 2020).
4. Ministry of Education and Science of Ukraine, (2020), available at: <http://www.mon.gov.ua>.(Accessed 10 March 2020).
5. Lovinskaya, L. (2017), "Determining the Cost of Educational Services", *Finance of Ukraine*. Vol.2, pp. 12-26.
6. Savchenko, I., Chumak, O. (2017), "Modernization of the state mechanism of higher education financing in the conditions of its reformation", *Public Administration Theory and Practice: Coll. of sciences. Harri Nadu Ave. Kharkiv: Harri Nadu*, Vol.3, pp. 56-72.
7. Holyavko, N. (2017), "Financial aspects of the influence of the higher education sector on the processes of information economy formation", *Financial research*. Vol.1, no.2, pp. 84-90.
8. Yashchuk, T. (2017), "Features of functioning of the market of educational services of high school in Ukraine in modern conditions", *Economy. Finances. Right*. Vol. 4, no.1, pp. 26-29.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2020 р.